

Светлова А.І.
Донцова М.С.

УДК 81'42'221:82.111(410,1)

СИЛЕНЦІАЛЬНИЙ ЕФЕКТ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ Ч. ДІККЕНСА

Питання комплементарності невербаліки та вербаліки є дуже актуальним з огляду на тенденції сьогочасної лінгвістики до вивчення проблем комунікації. Мовчання - одна з форм людської комунікації, що інтерпретується нами як своєрідна мовна реальність, яка має свою мету, план вираження і план змісту. Роботи таких вчених як Н.Д. Арттюнова, О.Е. Носова, О. Мокренко, Т.О. Анохіна, С.О. Швачко показують, що дане питання викликає підвищений інтерес у науковців.

Актуальність теми зумовлена необхідністю системного дослідження силенціального ефекту (мовчання) з урахуванням його соціально-культурних та індивідуально-психологічних характеристик у дискурсі Ч. Діккенса. **Об'єктом** дослідження є силенціальний ефект в дискурсі Ч. Діккенса. **Предметом** є вербалізація силенціального ефекту в дискурсі Ч. Діккенса. **Матеріалом** для дослідження є англомовні художні твори Ч.Діккенса.

Чисельні дослідження доводять, що мовчання в процесі людського спілкування є навмисним комунікативним актом, який має нульовий план вираження, але має значення. Мовчання, як феномен невербаліки, експлікує поведінку людини, наповнює мовлення емоційною конотацією. **Мовчання** – це силенціальний компонент комунікації, який є психологічно релевантним, семантично навантаженим та значущим для людського спілкування. Мовчання – це перерив у вербальній поведінці, субститут просодичних паузальних компонентів [8, с. 251].

На часі існують різні інтерпретації мовчання, які категоризують силенціальний ефект, відмежовують його від тиші, осмислюють потенції фізіологічної та фонетичної паузи. Силенціальний ефект став міждисциплінарним феноменом; дослідження афазіологів, психологів та лінгвістів значно розширили теорію мовчання [2, с. 6].

Мовчання як семіотичний феномен невербаліки – це своєрідний субститут смислу висловлювання, який експлікує поведінку, наповнює мовлення новим змістом, при цьому емоційно насичує вербаліку [4, с. 418].

Мовчання замість мовлення розцінюється як нульовий замінювач вербальної реакції й інтерпретується залежно від конкретної ситуації, змісту попереднього висловлювання.

Феномен мовчання – дискурсивне явище, яке віддзеркалює стан комунікантів, їхню прагматичну та соціокогнітивну діяльність. На сучасному етапі існує декілька визначень дискурсу. Так, Н. Д. Арутюнова визначає дискурс як текст, “занурений у життя”, “мова у житті”, тобто текст як результат цілеспрямованої соціальної дії, як сукупність мовних,

мовленнєвих, соціокультурних і прагматичних, когнітивних і психологічних факторів [3, с. 106-108].

О. О. Селіванова подає таке визначення дискурсу: 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація, складниками якої є комуніканти й текст, як знаковий посередник, зумовлений різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними і т. ін.); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки у певній соціальній сфері, що має певний набір змінних [8, с. 119].

За визначенням В. В. Богданова, двома нерівнозначними сторонами дискурсу є мовлення та текст, тобто дискурс розуміється як все, що говориться та пишеться людиною, а, отже, терміни “мовлення” та “текст” є видовими відносно родового поняття “дискурс”, що їх об'єднує [3, с. 5].

Наступну дефініцію пропонує І. П. Сусов: “Зв'язні послідовності мовленнєвих актів називаються дискурсом. Висловлення (або послідовність висловлень), що передається від мовця слухачу, стає текстом, коли воно виявляється зафіксованим на письмі (або за допомогою звуко-записувального апарату). Текст, отже, постає у вигляді “інформаційного сліду”, “дискурсу, що відбувся” [9, с. 40].

Художній дискурс подібний до інших типів дискурсів, але водночас він відрізняється від них. Йому, як і іншим культурно позначеним дискурсам, є властивим латентний і дійсний плани функціонування, що виявляється зокрема як нефіксована імпровізація, написання твору, його реалізація при колективному чи індивідуальному читанні чи акторському виконанні. Ці плани визначають засади художньої комунікації, які в свою чергу зумовлюють методи суб'єктивного чи об'єктивного спрямування у творенні художньої дійсності, настанову мовця, що втілюється в “образі автора”, функцію і роль адресатів тощо. Проте докорінна відмінність художнього дискурсу від побутових та інших культурно-визначених дискурсів полягає, по-перше, у його цілеспрямованій вторинності відносно первинних жанрів мовлення і, по-друге, у його основоположній здатності до творення багаторівневої структури смислів на засадах вапоризації тих чи інших механізмів означення.

Художній дискурс формується і функціонує в безперервному процесі становлення, де різні форми і види мовлення утворюють ціннісно марковані парадигми на основі суспільно, культурно обумовлених принципів вибору, закріплення, стереотипізації, руйнації і реструктуризації вихідних стереотипів.

Дослідження риторичного дискурсу Ч.Діккенса в його пізніх роботах показує, що в його творах простежується тенденція соціальної обґрунтованості характерології Діккенса – зображення характеру носить не

просто естетичну функцію, а воно дозволяє реалізувати риторичний дискурс в художньому просторі тексту.

Як дискурсивне явище силенціальний ефект має притаманне йому середовище, режим та стиль призначення. Мовчання характеризується причетністю до позитивних та негативних ситуацій, універсальним буттям у різних мовних соціумах [10, с.116-121]. У роботах Діккенса комунікативне мовчання експлікується у термінах мовленнєвих ситуацій силенціальних лакун, що семантизуються шляхом використання графічних (у писемному коді) та лексичних засобів (у писемному, усному кодах спілкування).

Дискурс Діккенса як емпірична база комунікативного мовчання є вельми валідною з огляду на значну представленість мовчазних ситуацій та відповідних тлумачень з боку автора. Лінгвістичні характеристики зазначених ситуацій тлумачаться : а) в діалогічній та монологічній репрезентаціях, напр. англ.: *"I cannot think," said Estella, raising her eyes after a silence "why you should be so unreasonable when I come to see you after a separation. I have never forgotten your wrongs and their causes"* [14, p. 95];

б) у дескрипціях та авторській оповіді, напр. англ.: *"You was a saying," he observed, when we had confronted one another in silence.* [14, p.74];

в) у блоках текстів, що мають відношення до мовчання людини (homo-silence) напр. англ.: *"Is he dead?" I asked, after a silence.* [14, p. 59];

г) персоніфікованого мовчання (nature silence) напр. англ. : *All things were as quiet in the Temple as ever I had seen them* [11, p. 64], *But the village was very peaceful and quiet* [14, p. 245].

Англомовному художньому дискурсу Ч. Діккенса притаманні образні засоби позначення мовчання, серед яких – метафора, порівняння, метонімія, епітет, гіпербола, оксюморон. Полілексемні експресивно-емоційні засоби в основному актуалізуються в монологіях, в блоках дескрипції персоніфікованих референтів (nature-silence). Апосіопеза, анаколүф, умовчання, еліпс, зевґма – стилістично марковані номінації діалогічного мовчання.

Мовчання в природі в роботах Діккенса - некомунікативне мовчання і репрезентується наратором. Персоніфіковане мовчання природи є одним із засобів репрезентації авторської мовної картини світу. Залишаючись некомунікативною, тиша становить необхідне тло для комунікативності, може існувати поза присутністю людини (що свідчить про її неантропологічність) та не є носієм значення (будучи асемантичною). Ці риси тиші дозволяють використати її як площину опозицій для визначення основних характеристик мовчання як явища, спорідненого з нею, але й виразно від неї відмежованого [1, с. 9-14].

Мовчання артефактів, тиша у природі у творах Діккенса дистантуються від комунікативних дій людини, бо вона (людина) може і

говорити і мовчати. Мовчання артефактів та природних явищ є вторинним, його номінації з'являються в результаті семантичного зсуву на векторі транспозиції позначень людське (*homo silence*) - природне мовчання (*nature silence*), напр. англ.: *The quiet place, the pure air, and all the pleasure and beauties of spring, will restore you in a few days* [16, p. 191], *The quiet house had grown more dismal since she came down* [13, p. 647].

Комунікативне мовчання у Діккенса є перериванням мовленнєвого комунікативного акту й виконує відповідні комунікативні функції. Комунікативне мовчання створюється прагматично ситуацією та мовленнєвим фоном [2, с. 5-10].

Мовчання в англomовному художньому дискурсі репрезентується прямими та дескриптивними вербалізаторами. Базовими метазнаками мовчання в англійській мові виступають лексеми *pause* та *silence*, колокаційні потенції яких препаруються семантичним дизайном конкретної макросистеми.

Комунікативне мовчання у творах Діккенса відтворюється графічними знаками, які еволюціонували від синтаксичних пунктуаційних знаків та стали вторинними біфункціональними знаками, напр. англ. : *"I don't know what to say to such munifi"* [17, p. 162].

Силенціальний ефект у даному дискурсі досліджується в різних аспектах: комунікативному, релігійно-містичному, психологічному, естетичному, ритуальному та культурологічному.

Комунікативний аспект може розглядатися у міжособистісних стосунках та у соціальній комунікації. В даному випадку мовчання може позначати згоду або незгоду, позицію невтручання або самоусунення, неспроможність щось сказати, різноманітні емоційні реакції (здивування, здивування, обурення, сумніви та розгубленість), незнання людини та інше, напр. англ.: *...he nodded his head and grinned several times...*[12, p. 79]; *My aunt nodded assent. ...*[12, p. 57]; *Biddy sighed as she looked at the ships sailing on* [14, p. 46]; *Sissy, with her dark eyes wonderingly directed to Louisa's face, was uncertain whether to say more or to remain silent* [15, p.42]; *And we were silent again until she spoke* [14, p. 342].

Естетичний аспект є способом подолання вербальної обмеженості передачі сенсу повної інформації. Письменник прийшов до висновку, що слово іноді не може передати справжню думку і тому він обрав мовчання, напр. англ.: *Quiet and dark, beside him stood the Phantom, with its outstretched hand* [11, p. 193].

Мовчання в культурологічному аспекті являє собою специфічний погляд на світ в залежності від різних культурних особливостей, які і визначають роль певного силенціального акту, напр. англ.:*...were almost as silent as the old monks in their graves* [14, p. 342]; *... said Florence, with a quiet smile* [13, p. 363]; *On meeting my eye, he said plainly, by a momentary and*

silent pause in that attitude... [14, p. 282]; ...afterwards at quiet times when I sat looking at Joe and thinking about him... [14, p. 132].

Мовчання в **релігійно-містичному аспекті** являє собою необхідність спілкування людини з Богом. Так силенціальний ефект проявляється у даному контексті “підключенням до вищих сил” [5, с. 108].

Психологічний аспект мовчання - це симптоми душевної кризи: хвороби, відчуження, почуття самотності, інтимних переживань, таємниці, напр. англ.: *All this was, of course, very soothing to the feelings of Mr. Winkle, who remained silent for a few minutes;*[17, p. 39]; *...and who looked extremely unlikely to say anything more...*[17, p. 112]; *He has a silent, thoughtful, quiet manner, and is always with his daughter* [13, p. 471]; *Then he let himself down again, and became silent* [14, p. 136].

Силенціальний ефект в **ритуальному аспекті** - мовчання може ставати своєрідним ритуалом. У такому випадку воно стає нормативною поведінкою. Ситуації, за яких мовчання є доцільним, є канонізованими і про них людей попереджають заздалегідь. Прикладом цього є хвилина мовчання. Вперше в історії вона пройшла у 1919 р. у Великобританії.

Силенціальний ефект в роботах Діккенса – це синтез ментального та емоційного. Мовчання в творах Діккенса є невербальним засобом спілкування, що інтерпретується ним як своєрідна мовна реальність, котра віддзеркалює стан комуні кантів їх прагматичну, соціокогнітивну діяльність (*homo silence*) та репрезентує авторську мовну картину світу (*nature silence*).

Список використаної літератури :

1. Анохіна Т.О. Поліфункціональність та поліаспектність графічних знаків. – Вісник Сумського державного університету. – Серія філологічні науки. – 2004. - №3(62). С.9-14.
2. Анохіна Т.О. Онтологічне буття силенціальних лакун. - Вісник Сумського державного університету.- Серія “Філологічні трактати” – 2009. – Том 1, № 3-4.С. 5-10.
3. Арутюнова Н.Д. Молчание: контексты употребления // Логический анализ языка. Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. –С. 106-117.
4. Арутюнова Н. Д. Феномен молчания / Н. Д. Арутюнова // Язык о языке : сб. ст. / под общ. рук. и ред.
5. Н. Д. Арутюновой. – М. : Яз. рус. культуры, 2000. – С. 417–436.
6. Богданов В. В. Текст и текстовое общение / Богданов В. В. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 1993. – 68 с.
7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник/ М.П. Кочерган. - Київ: Академія, 2009. – 368с

8. Светлова А.І. Поліфункціональність та поліаспектність комунікативного мовчання в англomовному художньому дискурсі. - Вісник Сумського державного університету.- Серія “Філологічні трактати” –2010. – Том2, №3.С.104-112.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Сусов И. П. Введение в языкознание : учеб. для студ. лингвист. и филол. спец. / Сусов И. П. – М. : АСТ : Восток–Запад, 2007. – 379 с
11. Швачко С.О., Анохіна Т.О. Лінгвістичний статус паузи (на матеріалі англomовних художніх текстів). - Вісник Сумського державного університету. – Серія філологічні науки. – 2002. - №3(36). - С.116-121.
12. Charles Dickens Christmas Carol. – London : Wordsworth classics, 2000. - 416p.
13. Charles Dickens David Copperfield. - London : Wordsworth classics, 2000. - 768p.
14. Charles Dickens Dombey and Son. - London : Wordsworth classics, 2000. – 848p.
15. Charles Dickens Great Expectations. – London : Wordsworth classics, 2000. – 432p.
16. Charles Dickens Hard Times. - London : Wordsworth classics, 2000. – 272p.
17. Charles Dickens Oliver Twist. – London: Wordsworth classics, 2000. – 374p.
18. Charles Dickens Pickwick Papers. . - London : Wordsworth classics, 2000. – 784p.
19. Charles Dickens Tale of Two Cities. - London : Wordsworth classics, 2000. – 352p.

Анотація

Светлова А.І., Донцова М.С. Силенціальний ефект в художньому дискурсі Ч. Діккенса.

Статтю присвячено комплексному аналізу силенціального ефекту та його аспектів, що есплікується у термінах мовленнєвих ситуацій силенціальних лакун, в художньому дискурсі Ч. Діккенса, емпірична база якого вельми валідна.

Ключові слова : силенціальний ефект, вербаліка, невербаліка, мовчання, художній дискурс, риторичний дискурс, комунікативне мовчання, мовчання артефактів, мовна картина світу, силенціальна лакуна.

Ключевые слова: силенциальный эффект, вербалика, невербалика, молчание, художественный дискурс, риторический дискурс, коммуникативное молчание, молчание артефактов, языковая картина мира, силенциальна лакуна.

Keywords : effect of silence, speech (verbal communication), nonverbal communication, silence, art discourse, rhetorical discourse, communicative silence, nature silence, homo silence, silence of artifacts, linguistic picture of the world, lacuna of silence.